

BOJANA MALTARIĆ

NOVI SLOVENSKO-ČEŠKI SLOVAR

COBISS: 1.19

[HTTPS://DOI.ORG/10.3986/JZ.32.1.13](https://doi.org/10.3986/JZ.32.1.13)David Blažek, *Slovensko-český slovník / Slovensko-češki slovar*, Praga: Academia, 2025, 789 str.

V drugi polovici leta 2025 je v Pragi izšlo tako v slovenističnih krogih na Češkem kot v bohemističnih v Sloveniji dolgo pričakovano leksikografsko delo – novi *Slovensko-češki slovar avtorja* Davida Blažka. Že takoj v uvodu lahko brez pretiravanja zapišemo, da je slovar srednjega obsega, ki je od leta 2002 nastajal v okviru Slovanskega inštituta v Pragi in vsebuje več kot 25 tisoč gesel, s kakovostjo opravljenega dela močno presegele že tako visoka pričakovanja.

Za oris zgodovinskega konteksta (in potrebe po novem delu na tem področju) navajamo nekaj podatkov o dosedanjih leksikografskih priročnikih. Na Češkem je prvi in do zdaj edini slovar večjega formata, *Československý slovník / Slovenskočeský slovník* Antonína Zavadila, izšel daljnjega leta 1908, potem pa smo šele v 21. stoletju dobili dva manjša priročna slovarja, namenjena v prvi vrsti osnovni konverzaciji oziroma orientaciji zlasti za popotnike na Češkem: leta 2002 je pri založbi Montanex izšel slovarček Alene Šamonilove *Slovensko-český / Česko-slovenský slovník*, ki vsebuje tudi pregled slovnice in najpogostejše konverzacijske fraze, leta 2018 pa slovarček z naslovom *Slovinština* založbe Lingea.

Na slovenski strani je situacija nekoliko boljša, saj smo po prvem *Češko-slovenskem slovarju* Frana Bradača, ki je izšel leta 1929 in bil ponatisnjen leta 1967, leta 1976 dobili *Slovensko-češki slovar* in leta 1981 še *Češko-slovenski slovar* avtorice Ružene Škerlj. Leta 1995 sta oba slovarja, ki ju je založila DZS, izšla v enem zvezku kot *Češko-slovenski slovar, slovensko-češki slovar*, v tej obliki pa sta bila ponatisnjena še leta 2004 in 2008. Leta 2006 je v okviru projekta Cankarjeve založbe, ki je po vstopu Slovenije v Evropsko unijo začela izdajati priročne slovarje jezikov EU, izšel *Slovensko-češki evropski slovar* avtoric Urške Jarnovič in Bojane Maltarić, ki je kljub zelo omejenemu obsegu vendarle prinesel nekaj sodobnejšega besedišča, ki zrcali družbenopolitične in tehnološke spremembe po

letu 1991. Če upoštevamo razsežnosti teh sprememb, je jasno, da je bil nov, sodoben slovar večjega formata nujno potreben.

Slovensko-češki slovar Davida Blažka ima naslednjo makrostrukturo. Po uvodnih besedah se seznanimo s tehničnimi navodili v poglavju z naslovom *Jak pracovat se slovníkem (Kako delati s slovarjem)*, čemur sledi pregled slovnice slovenskega jezika, ki zajema 20 strani slovarja. Pred osrednjim geselskim delom slovarja, ki obsega več kot 700 stani, najdemo seznama uporabljenih okrajšav in virov. Na koncu slovarja pa je avtor dodal še seznam zemljepisnih imen in nekaterih pogostih slovenskih kratic oziroma okrajšav.

Uvodno poglavje, posvečeno navodilom za uporabo slovarja, obravnava organizacijo slovarja, razvrstitev gesel in podgesel (kamor so uvrščene zlasti povratne oblike glagolov in frazeologizirane besedne zveze z osebnimi zaimki tipa *polomiti ga*), nato je opisana zgradba geselskih člankov: geslo, slovnične informacije, stilski ali terminološki kvalifikator, opombe h geslu, morebitni ekvivalenti in ilustrativno gradivo oziroma zgledi dejanske rabe. Čeprav je večina iztočnic navedenih v reprezentativni obliki (torej imenovalniku ednine oziroma nedoločniku za glagole), avtor opozarja, da to ne velja vedno. V slovar so kot samostojne iztočnice namreč uvrščene tudi nekatere oblike, kjer bi uporabnik slovarja sam morda težko prepoznal ali izpeljal reprezentativno obliko besede (kot zgled se npr. navajajo zanikane oblike glagola *biti* – *nisi, nista* itd.), kar je zanimiva odločitev. Stilski in terminološki kvalifikatorji so v primerjavi z enojezičnimi razlagalnimi slovarji bistveno poenostavljeni, pogosto so dodani samo pri razlagi posameznih pomenov pri večpomenskih besedah (kot primer se navaja *miška*, ki je v osnovnem zoološkem pomenu brez kvalifikatorja, pri drugem pomenu pa je dodan kvalifikator, ki opozarja na rabo v računalništvu). V zvezi z ekvivalenti in opombami h geslu kaže opozoriti predvsem na reševanje problematike v primeru, ko v češčini ne obstaja neposredna ustreznica leksema. Kot zgled avtor navaja besedo *kozolec*, kjer je v oklepaju najprej naveden opis v češčini: *dřevěná žebříkovitá konstrukce pro sušení sena a plodin /lesena lestvi podobna konstrukcija za sušenje sena in pridelkov/*, dodana pa je še možnost citatne rabe slovenskega izraza *kozolec*; nekoliko drugačna situacija se pojavi pri geslu *potica*, ki je prav tako opremljeno z opisom v češčini, poleg citatne rabe slovenskega izraza pa je tu dodana še približna ustreznica v češčini – *bábovka*.

Posebno pozornost pri obravnavi in uporabi slovarja si po našem mnenju zasluži ilustrativno gradivo oziroma zgledi konkretne rabe gesla v različnih kontekstih. Avtor navaja, da se je pri uvrščanju zgledov rabe dala prednost nestavnim besednim zvezam, medtem ko so stavčne strukture uporabljene zlasti za ponazoritev rabe nepolnopomenskih geselskih besed. Najprej so navedene proste besedne zveze, ki so za izhodiščni jezik tipične in so bile v slovar uvrščene predvsem na podlagi frekvence (čeprav to ni bilo edino merilo), nato pa še stalne oziroma avto-

matizirane besedne zveze. Ravno bogato ilustrativno gradivo, izhajajoče iz korpusov slovenskega jezika (uporabljena sta bila korpusa *Gigafida /FidaPLUS/* in *Nova beseda*) in normativnih priročnikov (eSSKJ, SSKJ² in SSKJ), je po našem mnenju (poleg seveda obsežnega geslovnika, ki v dosedanji slovensko-češki in češko-slovenski leksikografski zgodovini nima primere) največja dodana vrednost slovarja. Preden s konkretnimi zgledi ponazorimo strukturo in vsebino geselskih člankov, pa še nekaj besed o pregledu slovenske slovnice, ki je podan v posebnem poglavju.

Poglavje z naslovom *Rámcový systém slovinského jazyka (Okvirni sistem slovenskega jezika)* na približno dvajsetih straneh bralcu približa glasoslovno in oblikoslovno ravnino slovenskega jezika.

Pri glasoslovju so poudarjene zlasti specifike v izgovarjavi slovenskih glasov v primerjavi s češčino (kot zanimivost navajamo, da je bilo treba pri zvezi glasov *lj* za ponazoritev izgovarjave poseči po slovaškem mehkem soglasniku *l* [l̥]), posebej pa je izpostavljena razporeditev slovenskih samoglasnikov v samoglasniškem trikotniku oziroma opozorjeno na razlike v kakovosti slovenskih samoglasnikov v primerjavi s češkimi.

Slovensko oblikoslovje je češkemu uporabniku predstavljeno po posameznih besednih vrstah. Samostalniki, pridevniki in zaimki (obravnavani so osebni, svojilni, kazalni, vprašalni, oziralni, nedoločni in nikalni) so prikazani v preglednicah sklanjatvenih vzorcev z dodanimi pojasnili, kaj sodi v določeno sklanjatveno paradigmo, na zahtevnejših mestih so dodana pojasnila (npr. glede rabe oziralnih zaimkov *ki* in *kateri*), kjer je to potrebno, pa je uporabnik opozorjen tudi na podobnosti oziroma razlike v češkem in slovenskem oblikoslovnem sistemu (npr. realizacija kategorije živosti pri samostalnikih moškega spola, podaljševanje osnove pri sklanjanju, vpliv mehkih soglasnikov na sklanjatvene paradigme ...).

Sledi pregled števnikov: izpisani so osnovni glavni števniki in sklanjatev števnikov *dva*, *tri* in *pet*. Dodana je preglednica vrstilnih števnikov, omenjeni pa so tudi vrstilni in množilni števniki (ki bi si zaradi zahtevnosti morda zaslužili nekoliko podrobnejšo obravnavo).

Pri glagolu so poleg preglednic osnovnih spregatvenih tipov in nekaterih nepravilnih glagolov, pri čemer so zgledi navedeni v sedanjiku, pretekliku in prihodnjiku, obravnavane tudi glagolske oblike za velelnik in pogojnik, omenjeni so glagolski vid in način ter slovenski namenilnik. Za uporabnika slovarja so pomembna zlasti opozorila na razlike pri tvorbi posameznih glagolskih oblik, kot je na primer to, da ima preteklik v slovenščini pomožni glagol *biti* v vseh glagolskih osebah (medtem ko ga češčina v tretji osebi ednine in množine opušča); razložena je tvorba prihodnjika v slovenščini z uporabo preteklega deležnika in prihodnjika glagola *biti* (čeprav slovar seveda izhaja iz situacije v slovenščini oziroma opisuje slovensko slovnico, tu morda vendarle pogrešamo opozorilo na dva tipa prihodnjika v češčini, saj je to eno zahtevnejših mest pri obvladovanju oblikoslovnih razlik

med jezicoma); opozorjeno je na tako imenovano polvikanje v češčini, ki ga knjižna slovenščina ne pozna (češ. *Kde jste byl, pane? / Kde jste byla, paní?*); posebna pozornost je namenjena tudi zanikanju glagolov, kjer so zlasti v pretekliku razlike med slovenščino in češčino precejšnje.

Po pregledu slovnice slovenskega jezika najdemo v slovarju še poglavje s pojasnili uporabljenih okrajšav in seznam virov, ki vsebuje tako spletne (portali, korpusi in drugi spletni viri) kot tiskane vire; temu sledi osrednje poglavje slovarja, geslovník, ki – kot smo že omenili – vsebuje več kot 25 tisoč gesel in zajema impresivnih 734 strani formata A4.

Za ponazoritev obravnave gesel v slovarju smo izbrali dva leksema, ki danes najbrž nista ravno reprezentativna zгледа sodobnega slovenskega besedišča, pa vendar zelo dobro ponazorita način obravnave gesel v slovarju in nekatera osnovna načela, ki jim je avtor sledil pri urejanju. Gre za gesli *kopíto* in *šílo*.

kopít/o (-a) podst. s. 1 (*rohovitý obal na konci prstů kopytníků*) kopyto; [konjska] **kopita** [koňská] kopyta; [topot] **kopít** [dusot] kopyt; 2 (*forma na obuv*) kopyto; [čevljarsko] **kopito** [ševcovské] kopyto; [natakniť (kaj)] na kopito [natáhnout (něco)] na kopyto; 3 pažba [puškino] **kopito** pažba [pušky]; [udariti (koga)] s **kopítom** [udeřit (někoho)] pažbou • hov. **po ístem kopítu** na jedno kopyto, brdo □ hov. **pobratí šíla in kopita** sbalit si své saky paky □ **nategniť (kaj) na kopíto (koga, česa)** přizpůsobit (něco) (někomu, něčemu) (Blažek 2025: 232)

šíl/o (-a) podst. s. šídlo; [čevljarsko] šilo [ševcovské] šídlo; [zabadati] **šilo** [v (kaj)] [zabodávat] šídlo [do (něčeho)] * morsko šilo jehla hranatá □ hov. **pobratí šíla in kopita** sbalit si své saky paky (Blažek 2025: 627)

Čeprav, kot smo zapisali, nobena od teh besed danes ni del standardnega besedišča slovenskega jezika, njuno uvrstitev v slovar utemeljuje še vedno frekventna raba frazema *pobratí šíla in kopita*, kar je bilo eno od načel, ki jim je avtor sledil pri uvrščanju gesel v slovar. Frazem je skupaj s češkim ustreznikom (*sbalit si své saky paky*) naveden pri obeh geslih, kar olajša uporabniško izkušnjo (podobno velja tudi za obravnavo drugih besednih zvez, na primer zvezo */priti na/ beraško palico* najdemo tako pod geslom *beráški* kot *pálica*).

O izjemni natančnosti obdelave gesel v slovarju se morda najlažje prepričamo, če isti gesli primerjamo z obravnavo v *Češko-slovenskem, slovensko-češkem slovarju* Ružene Škerlj.

kopíto n kopyto; *dělati vsě po ístem kopítu* dělat všechno stejně, na jedno kopyto, na jedno brdo (Škerlj 1995: 780)

šilo n šídlo; *pobratí šíla in kopita* upláchnout, utéci (Škerlj 1995: 1033)

Komentar obeh gesel začnimo s podatkom, da je bil novembra 2025 slovar predstavljen v Ljubljani, in sicer na treh dogodkih, organiziranih na Inštitutu za sloven-

ski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU ter na Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete v Ljubljani. Avtor je na predstavitvah poudaril receptivno naravo slovarja, ki naj bi bil v prvi vrsti seveda namenjen Čehom, ki se želijo naučiti slovenščine. Gre za slovar dekodirnega tipa, ki naj bi uporabnika poučil o pomenu in rabi slovenskih besed, medtem ko naj bi elektronska različica slovarja, ki je že v pripravi, olajšala tudi produktivno rabo slovarja, torej bo v pomoč tudi Slovencem, ki se učijo češčine. Ker recenzijo pišemo z bohemističnega stališča, bi želeli ob zgledu zgoraj izbranih gesel poudariti, da je slovar že v svoji natisnjeni obliki nadvse dragocen pripomoček tudi za študente bohemistike, zlasti v višjih letnikih oziroma na višjih stopnjah učenja, ko začnejo tvoriti lastna besedila v češčini. Slovar jim namreč omogoča, da izhajajo iz slovenske besede in se poučijo ne samo o njenih ustreznih v češčini, ampak – kar je nadvse pomembno – tudi o njeni vezljivosti oziroma rabi v češčini ter o njenih morebitnih terminoloških in frazeoloških razsežnostih.

Besedo *kopyto* bodo v besedilu lažje pravilno uporabili, če se v slovarju poučijo, da je najpogostejši glagol, s katerim se uporablja, *natáhnout /něco/ na kopyto*, prav tako jim ne bo treba po spletu iskati besednih zvez *ševcovské kopyto* (čevljarsko kopito) ali *dusot kopyt (topot kopit)*, medtem ko so v do zdaj dostopnih slovarjih imeli na voljo samo golo ustreznico – *kopito* je *kopyto* (ne da bi bilo sploh opozorjeno na drugi pomen leksema *kopito* v slovenščini v zvezi *puškino kopito*, kar v češčino prevajamo kot *pažba pušky*). Ob tem še enkrat poudarjamo pomen natančne terminološke in frazeološke obravnave gesel. Tako pri geslu *šilo* najdemo tudi terminološko besedno zvezo s področja zoologije – *morsko šilo*; za uporabnika slovarja, ki se uči češčine, je to pomembna dodana vrednost, saj izve, da je v češčini ta žival poimenovana povsem drugače – *jehla hranatá*. V frazeološkem gnezdu je dodana glagolska zveza *pobratí šila in kopita* s češkim ustreznikom *sbalit si své saky paky*, medtem ko je starejši slovar vseboval samo pojasnilo tega frazema: *upláchnout, utéci (zbežati, pobegniti)*.

V primerjavi s starejšim slovarjem je še zanimivejše frazeološko gnezdo gesla *kopito*, kjer najdemo tri frazeme, poleg že omenjenega *pobratí šila in kopita* še frazema s kvalifikatorjem, ki opozarja na rabo teh besednih zvez zlasti v govornem jeziku: *po istem kopitu* (s češkim ustreznikom *na jedno kopyto, brdo*) in *nategniti (kaj) na kopito (koga, česa)*, ki ustreznika v češčini nima in mu je dodana samo razlaga *přizpůsobit (něco) (někomu, něčemu) (prilagoditi /nekaj/ /někomu, něčemu/)*. V starejšem slovarju je na voljo frazem *delati vse po istem kopitu*, ki mu sledi najprej razlaga (*dělat všechno stejně*) (*početi vse na enak način*), nato pa še ustreznika *na jedno kopyto, na jedno brdo*, ne da bi bilo to dvoje kakor koli grafično ločeno.

Vse navedeno priča o veliki uporabnosti slovarja tudi v produktivni smeri, pri tem pa bi želeli poudariti še pomen predzadnjega poglavja. Geselskemu delu slovarja namreč sledi še dvanajststranski seznam zemljepisnih imen. Vsak učitelj

tujega jezika in vsak prevajalec ve, da je to pogosto eno najzahtevnejših mest pri obvladovanju tujega jezika (zlasti v slovanskih jezikih, kjer zemljepisna imena v različni meri domačimo), zato uvrstitev obsežnega seznama zemljepisnih imen še posebej pozdravljamo.

Zadnje poglavje slovarja je seznam slovenskih kratic oziroma okrajšav, ki vsebuje zelo raznolik nabor gesel, od na primer zgodovinskega FLRJ pa vse do sodobnega (in geografsko omejenega, a za obiskovalce glavnega mesta vsekakor pomembnega) LPP.

Na koncu navedimo še nekaj poudarkov s predstavitve slovarja na dogodkih v Ljubljani. Avtor je na njih natančneje predstavil kriterije za uvrstitev zlasti ilustrativnega gradiva v slovar, pri čemer je bila frekvenca pomembno, a ne edino merilo. Poleg avtentičnosti, relevantnosti ter jezikovne in vsebinske pravilnosti zgledov je bilo veliko pozornosti namenjene tudi družbeni občutljivosti (na primer na področju spola – tako *učitelj* kot *učiteljica* sta samostojni gesli); avtor se je trudil izogibati negativnim stereotipom, če je le bila na voljo bolj pozitivna, a še vedno pogosta in relevantna alternativa (o tem, da »boj« med meriloma pogostnosti in korektnosti ni bil vedno lahek, priča na primer dejstvo, da so zaradi visoke frekvence v slovarju pod geslom *blondinka* ostale *šale o blondinkah*, medtem ko so bili pri nekaterih drugih geslih izbrani bolj nevtralni zgledi, npr. *črnogorski predsednik* je dobil prednost pred *črnogorskim mafijcem*). Slovar se ne izogiba niti slengizmom, slabšalnim izrazom in drugim tako ali drugače tabuiziranim besedam (v geslovniku najdemo na primer tudi gesli *jebénti*, *jebênti* ter *kúrec*, *kurác*, *kúrc*, pri čemer zajem različnih možnosti zapisa oziroma izgovarjave teh besed priča o posluhu za aktualno stanje tudi nestandardnih ravni slovenskega jezika).

Kot smo že omenili, bo sčasoma na voljo tudi elektronska različica slovarja, za katero je že pripravljenih nekaj sto novih gesel in bo omogočala iskanje iztočnic tako v slovenščini kot v češčini (kar bo še olajšalo produktivno rabo slovarja), v bolj dolgoročni perspektivi pa naj bi nastal tudi obrnjeni, češko-slovenski slovar. Navedimo še, da je uporabnikom slovarja na voljo elektronski naslov slovar@slu.cas.cz, kamor lahko pošljejo svoje pripombe oziroma predloge in tako prispevajo k temu, da bo elektronska različica še popolnejša.

Avtorjevo izjemno poznavanje slovenskega jezika, izbrušeno ob njegovem delu učitelja slovenščine, prevajalca in tolmača tudi na najvišji državni ravni, dolga leta filigransko natančnega obdelovanja gesel v vseh njihovih pomenskih, slogovnih in skladenjskih razsežnostih, plodno sodelovanje s kolegi na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, lektorji, uredniki in redaktorji – vse to je pripomoglo, da je pred nami vrhunsko delo češke leksikografije, ki je zapolnilo veliko vrzel na področju slovenistično-bohemistične strokovne literature.

Če zaključimo nekoliko hudomušno – avtor si je ob predstavitvi slovarja v Ljubljani zastavil tudi vprašanje, ali dandanes sploh še potrebujemo dvojezične

slovarje. Odgovor je skušal poiskati tako, da je preprost pogovorni frazem *živiva na koruzi*, katerega češki ustreznik je *žijeme na hromádce*, preizkusil v treh prosto dostopnih spletnih prevajalnikih. DeepL ga je prevedel kot: *Žijeme z kukuřice z različicama Živíme se kukuřicí* in *Jsmе živi z kukuřice*, v slovenščini *preživljamo/prehranjujemo se s koruzo*. Gre torej za dobesedno razumevanje pomena, vendar skladijsko prilagojeno češčini. Google Translator je ponudil povsem dobeseden prevod, vključno s slovensko skladijsko strukturo: *Žijeme na kukuřici*. Najslabše pa se je odrezal prevajalnik založbe Lingea s povsem nesmiselnim prevodom: *Živiny na kukuřici. (Hranila na koruzi.)*

Odgovor je torej – da, dvojezične slovarje še vedno potrebujemo, še zlasti tako vrhunske, kot je novi slovensko-češki slovar Davida Blažka.

LITERATURA

Blažek 2025 = David Blažek, *Slovensko-český slovník / Slovensko-češki slovar*, Praga: Academia, 2025.

Škerlj 1995 = Ružena Škerlj, *Češko-slovenski slovar, slovensko-češki slovar*, Ljubljana: DZS, 1995.